

EKONOMİDE TURİZM SEKTÖRÜNÜN YERİ VE ÖNEMİ: SİVAS İLİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Nevzat BALIKÇI, Dilek Çınar ÖZ***

Özet: Bu çalışmada ekonomi içindeki turizm sektörünün yeri ve önemi Sivas ili özelinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Sivas ilinin turizm potansiyeli ve Türkiye turizmi içerisindeki yeri ve önemi ikincil veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, tarihi M.Ö 4500 yılına kadar uzanan Sivas ili doğal güzellikleri ve coğrafi özellikleriyle beraber, termal ve sağlık turizmi, , kültür turizmi, dağ ve kış turizmi gibi dünya genelinde trend haline gelmiş birçok turizm çeşitliliğini içeren önemli bir turizm bölgesi konumundadır. Fakat Sivas ili Türkiye'nin turizme elverişli illerinden biri olmasına rağmen, bu sektörde olması gereken yerde bulunmamaktadır. Nitekim 2016 verilerine göre turizm işletme belgeli ve yatırım belgeli yatak, oda ve tesis sayıları ülkedeki tesis sayısının %0.03'ne karşılık gelmekte ve bu oran ülke ortalamasının altında bulunmaktadır. Ayrıca 2016 yılında yabancı ziyaretçi sayısı itibariyle Türkiye'de 24. sırada yer alan Sivas'a aynı yıl gelen yabancı ziyaretçi sayısı 1135 olup, ülkeye gelen yabancı ziyaretçi sayısının ancak %0.04'ne karşılık gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörünün Ekonomik Önemi, Turizm, Sivas, Sivas İlinin Turizm Kapasitesi.

The Location and Importance of Tourism Sector in Economy: An Evaluation in the Context of Sivas

Abstract: In this study, the place and importance of the tourism sector within the economy were evaluated in Sivas province. In this context, the tourism potential of the province of Sivas and its place and importance in Turkish tourism were analysed using secondary data. According to the findings obtained, Sivas province, whose history dates back to 4500 BC, is an important tourist region with its natural beauties and geographical properties that have become a trend in the world such as health and thermal tourism, mountain and winter tourism and culture tourism. However, although Sivas is one of the cities convenient for tourism in Turkey, it is not in the place it should

* *Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, SİVAS.*

** *Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Aşık Veysel Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, SİVAS.*

Kabul Tarihi: 04.03.2018

Yayın Tarihi: 28.06.2018

be in this sector. As a matter of fact, according to 2016 data, the number of facilities, rooms and beds with tourism investment certificate and operation certificate corresponds to 0.03% of the number of facilities in the country and this ratio is below the national average. Also in 2016 as the number of foreign visitors in Turkey ranks 24. The number of foreign visitors coming to Sivas same year 1135, the number of foreign visitors to the country as 0.04% which corresponds to a very low rate.

Keywords: Economic Importance of Tourism Sector, Tourism, Tourism Capacity of Sivas, Sivas.

1. Giriş

İnsanları eğlendirici ve kültürel olarak geliştirici aktivitelerle beraber yeni istihdam ve ekonomik gelişmeye katkı sağlayan faaliyetler bütünü şeklinde tanımlanan turizm sektörü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinde hızlı bir biçimde büyüyen ve gelişen sektörlerden biri haline gelmiştir. Özellikle de, 1950'li yıllardan itibaren haberleşme ve enformasyon teknolojileri ile birlikte dünya ekonomisinde en büyük gelişme gösteren alanlardan biri konumuna yükselmiştir.

TÜİK verilerine göre; 1950'de 25 milyon kişinin dünya turizm hareketlerine katıldığı ve 2.1 milyar dolar turizm geliri sözkonusu iken, bu rakamlar 1980 yılında 287 milyon kişi ve 102 milyar dolara, 2016 yılında ise, 1.235 milyon kişi ve 1.314 milyar dolara yükselmiştir.

Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) Turizm 2020 Yılı Vizyonu" raporuna göre; uluslararası turizme katılanların sayısının 2020 yılında 1.5 milyar olacağı, toplam turizm gelirlerinin ise, 2 trilyon dolara ulaşacağına dair varsayımları, günümüzde bu sektörü ekonomik büyüme, işgücü ve ödemeler dengesine sağladığı katkılar nedeniyle tüm ülkeler için potansiyel bir gelir kaynağına dönüştürmüştür.

Özellikle ekonomik gelişmelerini sağlayamamış ülkeler açısından turizm sektöründen elde edilen gelir, o ülkelerin öz kaynaklarına dayandığı için ekonomik kalkınmalarına, büyüme ve gelişimlerine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu tür ülkelerin zayıf ekonomik yapı ve sermaye yetersizliği gibi ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirecek kaynaklara yeterince sahip olmamaları, turizm sektörünü bu ülkeler için önemli konuma getirmektedir. (Tosun, Timothy 2001: 353–358; Baidal 2004: 314–316).

Diğer taraftan ödemeler dengesi açığı ile karşı karşıya olan ülkeler için turizm sektöründen elde edilen gelirler önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Bilindiği üzere, tüm ülkelerin en önemli problemlerinin başında işsizlik sorunu gelmektedir. Bu problemin çözümünde emek –yoğun hizmet üreten

turizm sektörü, en az yatırımla en fazla istihdam yaratan sektörlerin ilk sırasında yer almaktadır.

Turizm sektöründeki tüketim harcamaları, bu sektöre doğrudan, bu sektöre girdi veren sektörlerle de dolaylı işgücü imkânı yaratmaktadır. Dolayısıyla bu sektör, ortaya çıkardığı genel istihdam etkisi ile ekonomideki toplam istihdama olumlu yönde katkı sağlamaktadır. (Tutar ve Tutar 2004: 48).

2016 yılında turizm sektörü, Dünya genelinde ekonomiye doğrudan 1.2 trilyon dolar katkı sağlamış ve 7.2 milyon istihdam yaratmıştır. Doğrudan ve dolaylı etkisi de göz önünde bulundurulduğunda, sektörün ekonomiye katkısı 7.6 trilyon dolara ve yarattığı istihdam da 292 milyon kişiye yükselmektedir. Diğer bir deyişle, turizm sektörü Dünya gayri safi hasılasının % 10.2'sini ve her on istihdamdan birini oluşturmaktadır.. (WTTC Travel and Tourism Economic Impact 2017 Turkey 2017:3-5).

Gelişmeler Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise, Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi 2017 Raporuna göre; 2016 yılında; Türkiye Dünya turizm pazarında % 2.2, Avrupa pazarında ise % 6.8'lik paya sahiptir. Diğer taraftan, 2016 yılında, Türkiye'de turizm sektörünün milli gelire katkısı % 3.1 oranında gerçekleşirken, bu oranın 2017-2027 döneminde, % 4.9 şeklinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Turizm sektörünün toplam istihdam noktasında % 12.5 oranında (495.000 iş) olan katkısının, 2027'de % 5.1'lik bir artış gerçekleştireceği (797.000 iş) öngörülmektedir. 2016'de ülke ihracatının % 14.2'sine denk gelen turizm sektörünün ülkede 2017 yılında % 0.7 ve 2017-2027 döneminde ise, % 6.5 oranında büyümesi tahmin edilmektedir (World Travel & Tourism Council, Travel & Tourism Economic Impact 2017 Turkey,2017:1-2).

Bu çalışmanın esas amacı turizm sektörünün ekonomi içindeki yeri ve önemini, Türkiye ve TR7 Bölgesi'nde yer alan Sivas ili özelinde değerlendirmektir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde, turizm sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve öneminden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde, Sivas ilinin sosyo-ekonomik yapısına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, Sivas ilinin turizm arz potansiyeline değinilmiştir. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. Türkiye Ekonomisinde Turizm Sektörünün Yeri ve Önemi

Dünyada turizm sektöründe görülen yüksek orandaki gelişme trendi, Türkiye'de sermaye birikimindeki artışın ve faktör üretkenliğindeki büyümenin, ancak ihracattaki artış ile gerçekleştirilebileceğini ileri süren ve ekonomi literatürüne 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları olarak geçen ihracata dönük sanayileşme stratejisinin benimsenmesiyle hız kazanmıştır

1980’li yılların başında uygulamaya konulan 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, turizmin 1985 yılından sonra “Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör” içerisine dahil edilmesi, 2003’de yürürlüğe giren “4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile Hazine Müsteşarlığı’nın onayı iptal edilerek, yerli ve yabancı girişimciye aynı şartların getirilmesi, parasal destekler, ülkenin jeopolitik konumu ve turizme uygun doğal, kültürel ve tarihi değerleri, turizm sektörünü ekonominin en hızlı gelişen alanlarından biri yapmış ve ekonomik kalkınmanın etkili verimli ve nispi olarak ucuz bir araç haline dönüştürmüştür.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, 1970 yılında 724 bin turistin ülkeye geldiği, 1980’de 1.288 bin, 1990’da 5.389 bin ve 2017’de ise, bu sayının 38 milyon kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, turizm gelirlerinde de sürekli bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır. 1970’de 51 milyon dolar olan toplam turizm gelirleri, 1980’de 6.5 kat artışla 326 milyon dolara yükselmiş, 2017 yılında ise 26 milyar dolara çıkmıştır. İlave olarak, turizm gelirlerinin GSMH’ya oranı 1970’lerde ve 1980’lerin başında çok düşük seviyededir. Bu durum 1980’li yılların başında uygulanmaya başlanan teşviklerin etkisiyle artan turizm yatırımlarındaki büyüme turizm gelirlerini de yükseltmiştir. 1983 yılından sonra bazı yıllardaki dalgalanmalar dışında, turizm gelirlerinin GSMH’ya oranı sürekli bir artış göstermiştir ancak 2000’li yılların başından itibaren GSMH’nın artma eğilimi içinde olduğu bilinmektedir. Bu nedenle turizm gelirlerindeki yükseliş devam etse de GSMH içerisindeki oran rakamsal olarak çarpıcı bir artış ortaya koyamamaktadır.

Genel olarak, uluslararası turizm sektörü, ekonomideki diğer sektörlerle kıyasla ulusal ve uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerden çok daha büyük oranda etkilendiği için (Kar 2004 :100) kriz dönemlerinde, ekonomideki daralmalara bağlı olarak turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki payı azalmaktadır. Nitekim 2007, 2008 yıllarında bu oran gerileyerek sırasıyla %2.8 ve %2.9 şeklinde gerçekleşmiş, 2009 yılında Turizm Bakanlığı’nın uygulamaya koyduğu teşviklerle birlikte yeniden yükselmeye başlamıştır. 2013 yılında %3.9 iken 2014 ve 2015 yıllarında sırasıyla %4.2 ve %5.6 düzeyine ulaşmıştır. Ancak, 2015 yılında yaşanan Rusya Krizi sonrası yürürlüğe konan ekonomik müeyyideler, Rusya’dan gelen turist sayısını önemli oranda düşürmüştür. Ayrıca, yurt içerisinde görülen terör olayları ve Suriye’deki iç savaş neticesinde oran, 2016 yılında %3.1’e kadar gerilemiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Turizm Sektörüne İlişkin Makro Ekonomik Göstergeler

GÖSTERGELER	Turist Sayısı (Bin Kişi)	Turizm Geliri (M \$)	Turizm Geliri/GSMH (%)	Turizm Geliri/İhracat (%)	Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki % Payı	Ortalama Turizm Harcaması (\$)
1970	724	51.6	0.5	8.8	1.1	71
1980	1.288	326.7	0.6	11.2	6.5	253
1990	5.389	3.225.0	2.1	24.9	28.6	621
2000	10.428	7.636.0	3.8	27.8	37.3	764
2001	13.450	10.067	6.9	33.4	133.6	777
2002	15.214	11.900	6.6	34.4	98.1	816
2003	16.302	13.854	5.5	29.3	73.8	850
2004	20.262	17.076	5.3	27.0	58.9	843
2005	24.124	20.322	5.0	27.7	55.7	842
2006	23.148	18.593	4.2	21.7	42.8	803
2007	27.214	20.942	2.8	19.5	43.3	770
2008	30.979	25.415	2.9	19.2	44.3	820
2009	32.006	25.064	3.4	24.5	82.5	783
2010	33.027	24.930	2.8	21.9	46.0	755
2011	36.151	28.115	3.6	20.8	34.1	778
2012	36.463	29.007	3.7	19.2	43.7	795
2013	39.226	32.320	3.9	21.3	32.3	824
2014	41.415	34.342	4.2	21.8	40.6	828
2015	41.617	31.436	5.6	21.9	48.4	756
2016	31.367	22.184	3.1	14.2	39.4	705
2017	38.620	26.283	-	-	-	681

Kaynak: TÜİK 2018, TÜRSAB 2017 <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-79.html>. Erişim Tarihi: 8.11.2017

Türkiye’de turizm sektöründen elde edilen gelirlerin ihracat içindeki payı ise, 1980-2016 döneminde yıllık ortalama % 24.5 düzeyinde gerçekleşmiş ve bu gelirlerin ekonomik istikrarın gerçekleştirilebilmesi noktasında önemli bir gelir kaynağı olduğu görülmüştür.

Uluslararası turizm hareketlerinin ülke ekonomileri olan katkısı ödemeler dengesindeki açıkları kapatma fonksiyonu ile de kendini göstermektedir. Bir ülkede turizm sektöründeki gelişmenin ödemeler bilançosundaki temel olumlu sonucu, uluslararası turizmin ortaya çıkardığı döviz hareketlerinin turist gönderen ülkenin döviz talebini, turist kabul eden ülkenin de döviz arzını artırıcı bir netice doğurmasıdır. Ayrıca, yabancı yatırımcıların ülkeye sermaye girişi sağlamasıdır. Bu özellikleri ile turizm gelirleri, dış ticaret dengesi açık veren ve döviz sıkıntısı yaşayan ekonomiler için çok önemli bir döviz kaynağıdır (Akın ve Şimşek 2012:73-74 / Şit 2016:58/ Kızılgöl, Erbaykal 2008:353).

Türkiye, 1930-1946 dönemi dışında ödemeler dengesi sürekli açık veren bir ülkedir. Tablo 2’den de görüleceği üzere turizm sektörünün ödemeler dengesi açığını kapatmadaki önemli rolü son derece açıktır. Yıllar itibarıyla incelendiğinde, turizm gelirlerinin ödemeler dengesindeki açığa 1970 yılında %1 oranında olumlu katkı sağlarken, bu oran 1990 yılında %28.6’ya, 2000 yılında % 37.3’e yükselmiştir. 2015 yılında ise, dış ticaret açığının yaklaşık yarısı turizm gelirleriyle karşılanmıştır. Bir diğer önemli nokta ise, 2000, 2001 ve 2008 kriz dönemlerinde turizm gelirlerinin ödemeler bilançosu açığını kapatma oranlarının oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşmiş olmasıdır.

2016 verilerine göre; dünya turizm pazarında % 2.2, Avrupa pazarında ise % 6.8’lik paya sahip olan Türkiye, Tablo 2’de görüldüğü üzere, dünya turizmde en çok tercih edilen ilk on ülke sıralamasında 2013, 2014 ve 2015 yılında altıncı sırada yer alırken, 2016’da, önceki yıla göre yaklaşık %30’luk azalma sonucu “dünya turizmde en çok ziyaret edilen ilk on ülke” sıralamasına girememiştir.

Tablo 2: Dünya Turizmde İlk On Ülke

Turist Sayısı (000)				
Sıra	Ülkeler	2013	2014	2015
1	Fransa	83,6	83.	84.4
2	ABD	70,0	75.0	77.5
3	İspanya	60,7	64.9	68.2
4	Çin	55,7	55.6	56.8
5	İtalya	47,7	48.4	50.7
6	Türkiye	39,3	36.8	36.2
7	Almanya	31,5	33.0	34.9
8	İngiltere	31,1	32.6	34.4
9	Meksika	24,8	29.3	32.0
10	Rusya	28,4	29.8	31.3

Kaynak: UNWTO 2017, TÜİK 2017.

Diğer taraftan, Tablo 3’de görüldüğü üzere, uluslararası turizm hareketlerinden en çok turizm geliri sağlayan on ülke arasında 10. sırada yer alan Türkiye’de, 2015 yılı turizmde arka arkaya sıkıntılar yaşanmış, jeopolitik sorunların turizm geliri üzerinde olumsuz etki yaptığı durağan bir yıl olmuştur. Turizm geliri bir önceki yıla göre %9 oranında düşüşle 31 milyar dolara ve 2016’da ise, %30 azalarak 22 milyar dolar seviyesine inmiştir. Bu sonuçla, Makao ve Avusturalya’nın ardında dünya turizm gelirleri sıralamasında 12. olmuştur.

Tablo 3: Dünya Turizm Gelirlerinde İlk On Ülke (Milyon \$)

Sıra	Ülke	Turizm Geliri	
		2014	2015
1	ABD	191.325	204.523
2	Çin	105.380	114.109
3	İspanya	65.112	56.525
4	Fransa	58.159	45.929
5	İngiltere	46.538	45.465
6	Tayland	38.422	44.554
7	İtalya	45.480	39.448
8	Almanya	43.325	36.868
9	Hong Kong	38.378	36.159
10	Türkiye	34.341	31.467

Kaynak: UNWTO 2017, TÜİK 2017.

Emek- yoğun özelliğe sahip turizm sektöründeki istihdamın üç farklı etki alanı söz konusudur. Öncelikle sektörün temel faaliyetlerini devam ettirebilmesi için yaratılan emek talebi; konaklama, yeme-içme, gibi işletmelerde çalışan kişilerin sayısında yaratılan artıştır. İkinci olarak, doğrudan turizm faktörlerini kapsamayan ama sektörü besleyen gıda, eğlence, ulaştırma gibi sektörlerde turizm talebindeki artışla birlikte yaratılan istihdamdır. Son olarak da elde edilen gelirin yeniden harcanması neticesinde çarpan etkisiyle birlikte genel anlamda meydana gelen istihdam artışıdır.

Tablo 4’de görüldüğü üzere Türkiye açısından toplam istihdam içinde turizm sektöründe istihdam edilen işgücü miktarı 1980 yılında 80 bin civarında iken, bu rakam 1990’da 293 bini doğrudan, 941 bini dolaylı olmak üzere toplam 1 milyon 234 kişiye ulaşmıştır. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WWTC) verilerine göre; Türkiye’de 2000-2015 döneminde turizm sektörü tarafından sağlanan doğrudan istihdam rakamları (2005-2010 dönemi hariç) sürekli artış göstererek, yaklaşık %17 artışla 525 bin kişiden 614 bin kişiye ulaşmıştır. Aynı dönemde, dolaylı istihdamın artış oranı % 56 artışla 1 milyon 22 binden 1 milyon 596 bine ulaşmıştır. Turizm sektöründeki toplam istihdam ise, 1 milyon 565 bin kişiden yaklaşık % 40 artarak 2 milyon 200 bin kişiye ulaşmıştır. Ayrıca, turizmde toplam istihdamın Türkiye’de genel istihdam içerisindeki payı, 1990’da % 6.2 iken, bu oran 2016 yılında % 7.2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Etkisi

Yıllar	Turizm Sektöründe Doğrudan İstihdam (1)	Turizm Sektöründe Dolaylı İstihdam (2)	Turizmde Toplam İstihdam (1+2=3)	Türkiye’de Toplam İstihdam (4)	(3/4)
1990	293	941	1.234	12.893.000	6.6
2000	543	1.022	1.565	21.581.000	7.2
2005	474	1.320	1.794	20.046.000	8.1
2010	473	1.356	1.833	22.594.000	8.1
2012	507	1.308	1.815	23.937.000	7.5
2014	580	1.550	2.150	25.933.000	8.2
2015	614	1.596	2.210	27.341.000	8.0
2016	525	1.413	1.938	27.638.000	7.2

Kaynak: WTTC:2017, Kalkınma Bakanlığı 2017.

Turizm sektörünün Türkiye’de yıllar itibariyle büyük oranda ilerleme sağladığı yatırım ve turizm işletme belgeli tesislerin sayılarındaki yükselişte de görülmektedir. Tablo 5’de Türkiye’de turizm sektörünün arz kapasitesi konaklama tesisleri açısından incelenmiştir. Bu sektörde önemli gelişmelerin görüldüğü 1980’li yılların başında turizm işletme ve yatırım belgeli 778 tesis, 82.333 olan yatak ve 42.012 olan oda sayısı; 2016 yılında 4.776 tesis, 571.143 oda ve 1.212.793 yatak sayısına ulaşmıştır.

Tablo - 5: Türkiye’de Turizm Yatırım ve İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri (1980-2016 Dönemi)

Yıllar	Turizm TESIS	İşletme ODA	Belgeli YATAK	Turizm TESIS	Yatırım ODA	Belgeli YATAK
1980	511	28.992	56.044	267	13.019	26.288
1990	1260	83.953	173227	1921	156702	325515
2000	1824	156367	325168	1300	113452	243794
2001	1980	175499	364779	1240	107262	230248
2002	2124	190327	396148	1138	102972	222876
2003	2240	202339	420697	1130	111894	242603
2004	2357	217664	454290	1151	118883	259424
2005	2412	231123	483330	1039	128005	278255
2006	2475	241702	508632	869	123326	274687
2007	2514	251987	532262	776	112541	254191
2008	2566	268633	567470	772	113487	258287
2009	2625	289383	608765	754	103119	231456
2010	2647	299621	629465	877	114771	252984
2011	2783	319319	668829	922	122364	267900
2012	2870	336447	706019	960	126592	273877
2013	2982	357440	749299	1056	139928	301862
2014	3131	384454	807316	1117	145648	309556
2015	3309	404462	850089	1125	146162	314194
2016	3641	426981	899881	1135	144162	312912

Kaynak: TÜRSAB 2017, <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-erileri/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/turkiyenin-yatak-kapasitesi-1966-77.html>, Erişim Tarihi:28.11.2017

3. Sivas İlinin Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi

Tarihte yer alan medeniyetlerin Sipas, Megalopolis, Diaspolis, Talaurs, Danişment İli, Eyalet-i Sivas gibi adların verildiği Sivas ilinin, arkeolojik çalışmalar ışığında tarihi neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Tarihi İpekyolu'nun üzerinde bulunan Sivas'ta Hitit uygarlığının ardından Frigyalılar, Lidyalılar, Medler, Persler, Makedonlar, Romalılar, Danişmentliler, Selçuklular ve Osmanlılar hâkimiyet kuran diğer devletler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivas, Osmanlı İmparatorluğu döneminde; Amasya, Çorum ve Tokat gibi birçok illerin bağlı olduğu bir eyalet konumuna getirilmiştir (ORAN, 2017: 4-5).

27.202 km² 'lik yüzölçümüyle Türkiye'nin üçüncü en büyük ili konumunda bulunan Sivas'ın 16 ilçesi bulunmaktadır. 2016 yılı verilerine göre 623.224 olan nüfusu ile ülkede en çok nüfusa sahip iller arasında 32. Sırada yer almaktadır. Diğer taraftan ilin nüfus yoğunluğu ise km² başına 22'dir (TÜİK, 2013:13-17).

I. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamında yer alan Sivas, TR7 Bölgesinde ve Türkiye ekonomisi içerisinde, gelişmişlik düzeyi bağlamında önemli derecede ağırlığı bulunmayan bir ilimizdir. Sivas ili, sosyo-ekonomik gelişmişlik yönünden 81 il içinde 53'üncü ve ortanın altını gösteren "Dördüncü Derece Gelişmiş İller" grubunda 7. sırada yer almaktadır. İlin ekonomisi tarım, hayvancılık, dokuma, madencilik ve küçük el sanatlarından oluşmaktadır. Sanayi genel olarak küçük ve orta ölçekte olmakla birlikte, mevcut yatırımlar açısından incelendiğinde geniş bir çeşitliliğe sahip olduğu ve belli başlı sektörlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında gıda ürünleri imalatı, madencilik ve taş ocakçılığı, mobilya imalatı, metal cevheri madenciliği, giyim eşyası imalatı gibi alanlar şehrin en önemli sektörleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan önemli oranda yeraltı kaynakları nedeniyle madencilik sektörünün yoğun olduğu Sivas, yeni maden yataklarının tespit edilmesi ve bu kaynakların yüksek katma değerli ürüne dönüştürülebilmesi bakımından önemli bir potansiyele sahiptir (Doğan, A 2007: 41-42, TÜİK. 2013:2-3, ORAN 2017: 7).

Kişi başına düşen GSYİH (K.B.M.G) rakamları TÜİK tarafından en son 2001 yılında yayınlanmıştır. Buna göre, Sivas'ın da içinde bulunduğu TR7 Bölgesi'nde K.B.M.G 1.582 dolar düzeyinde olup, 2146 dolar olan ülke ortalamasının oldukça gerisindedir. K.B.M.G açısından 12 bölge dikkate alındığında, TR7 Bölgesi yedinci sırada yer almaktadır. İller noktasında bir mukayese yapıldığında ise, Sivas Türkiye genelinde 1399 dolar ile 53.sırada ve TR7 Bölgesinde 6. sırada yer almaktadır. (TÜİK, 2013:9-10).

Tablo 6'dan de görüldüğü gibi, TR 7 Bölgesinde, işgücüne katılım ve istihdam oranlarının Türkiye ortalamasına çok yakın olduğu görülmektedir. Bölgede işgücüne katılım oranının en fazla olduğu il % 53.8 ile Kırıkkale, en

düşük olduğu il ise % 46.6 ile Kırşehir'dir. Sivas'ta bu oran % 49.7 düzeyinde olup % 50.5 olan ülke ortalamasının ve % 50.3 olan bölge ortalamasının altındadır. Sivas ilinde işsizlik oranına bakıldığında ise, % 10.0 ile bölge ve Türkiye ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir.

Tablo -6: TR 7 Bölgesi'nde İşgücüne Katılma, İşsizlik ve İstihdam Verileri (2013)

	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
Aksaray	50.1	5.8	47.2
Kayseri	51.0	9.9	46.5
Kırşehir	46.6	7.3	43.1
Nevşehir	50.5	6.0	47.5
Niğde	49.3	6.1	46.3
Sivas	49.7	10.0	44.7
Yozgat	51.5	8.6	47.1
Kırıkkale	53.8	8.0	41.1
TR 7 Bölgesi	50.3	7.7	45.4
Türkiye	50.5	9.9	45.5

Kaynak: TÜİK 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Erişim Tarihi 30.12.2017

Tablo 7'de ise, TR7 Bölgesi'ndeki işgücü rakamı ve işgücüne katılım oranları gösterilmektedir. 2014'de %48.2 olan işgücü katılım oranı, 2016 yılına gelindiğinde %3 artışla %51.1'e yükselmiştir. Bu artış Türkiye Geneli İşgücüne Katılım Oranına oldukça yakın bir düzeydedir.

Tablo-7: TR7 Bölgesi'nde İşgücü ve İşgücüne Katılma Oranları (2014-2016)

Yıllar	TR7 Bölgesi İşgücü (000)	TR7 Bölgesi İşgücüne Katılım Oranı (%)	Artış (%)	Türkiye Geneli	Türkiye Geneli İşgücüne Katılım Oranı (%)	Artış (%)
2014	1.367	48.2	-	28.786	50.5	-
2015	1.495	50.2	1.04	29.678	51.3	1.01
2016	1.453	51.1	1.01	30.535	52.0	1.01

Kaynak: TÜİK 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> Erişim Tarihi 15.12.2017

Makroekonomik performansı ve halkın yaşam memnuniyetlerini ölçmekte kullanılan bölgesel memnuniyetsizlik (hoşnutsuzluk) endeksi (Özcan and Açıklan, 2015:160) Şekil 1'de gösterilmektedir. Bölgeler itibarıyla bakıldığında, Türkiye'de ekonomik ve sosyal olarak sekiz bölgenin memnuniyetsizlik sıralaması değişmezken, 18 bölge sırası değişmiştir. 18 Bölgenin 10'u negatif yönde sırası değişmiş, sekizi 2007 yılına göre daha iyi bir seviyeye yükselmiştir. Sivas'ın da içinde bulunduğu TR72 Bölgesi'nde değişim pozitif yönde iken, TR71 bölgesinde herhangi bir değişim söz konusu olmamıştır.

Şekil 1: Bölgesel Memnuniyetsizlik Endeksi Sıralaması (2007-2010)

Bölge Kodu	Bölge Adı	2007 Endeks Değeri	2010 Endeks Değeri	Hoşnutsuzluk 2007	Sırası 2010	Sıra Değişim 2007- 2010
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-4,263	-2,860	1	1	0
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	-3,968	-2,699	2	2	0
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-2,870	-2,646	3	3	0
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	-1,986	-2,351	6	4	-2
ITRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	-1,362	-2,259	4	5	1
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	-1,277	-1,504	12	6	-6
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	-0,837	-1,438	9	7	-2
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-0,429	-1,239	5	8	3
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	-0,200	-1,199	11	9	-2
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	-0,169	0,432	16	10	-6
TR10	İstanbul	-0,142	-0,629	10	11	1
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	-0,058	-1,239	8	12	4
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	0,027	-0,115	13	13	0
TR52	Konya, Karaman	0,127	-0,010	14	14	0
TR62	Adana, Mersin	0,189	-1,438	7	15	8
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	0,289	-0,002	15	16	1
TR71	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1,040	0,638	17	17	0
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	1,095	1,588	20	18	-2
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1,113	1,594	21	19	-2
TR51	Ankara	1,244	1,357	19	20	1
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	1,262	1,340	18	21	3
TR31	İzmir	1,771	1,900	22	22	0
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1,839	3,055	25	23	-2
TR22	Balıkesir, Çanakkale	2,167	2,672	24	24	0
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2,546	3,128	26	25	-1
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2,855	2,239	23	26	3

Kaynak: Taşcı ve Özsan 2011:11-14

4. Sivas İlinin Turizm Arzı Açısından Değerlendirilmesi

Sivas ilinin içinde bulunduğu TR7 Bölgesi, turizm potansiyeli olan bir bölge olmasına rağmen, turizm sektörü daha çok deniz turizmine bağlı olan Türkiye’de ön plana çıkamamıştır. Bölgede sağlık ve termal turizmi, dağ ve kış turizmi, hava sporları turizmi, doğa turizmi, kültür turizmi gibi turizm çeşitlerinde potansiyel mevcuttur. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Sivas, Türkiye’de UNESCO Dünya Miras Listesi’ne alınan dokuz yapıdan ilki olan Divriği Ulu Camii ve yine dünyada tek olan Kangal Balıklı Kaplıcalarına sahiptir. Bu değerlere ilave olarak, aşağıda Tablo 8’de görülebileceği gibi TR7 Bölgesi ve Sivas’ta yerleşmiş medeniyetlerin tarihsel gelişimi ile zamanla zengin bir kültürel miras ortaya çıkmıştır. Ancak bu değerlerden turistlerin ve vatandaşların ortak yararına fark yaratacak projeler henüz gerçekleştirilememiştir.

Tablo – 8: TR7 Bölgesi Taşınmaz Kültürel Varlıkları

	Aksaray	Kayseri	Kırşehir	Nevşehir	Niğde	Sivas	Yozgat	Kırkkale	Türkiye Geneli
Sivil Mimarlık Örneği	223	605	9	924	131	335	72	29	66.818
Kalıntılar	30	17	1	9	6	7	4	-	2.435
Dinsel Yapılar	179	212	20	201	128	145	64	16	9.647
Kültürel Yapılar	65	238	13	99	85	99	48	8	11.541
İdari Yapılar	13	52	-	26	10	51	22	10	2.794
Askeri Yapılar	1	133	1	7	1	3	1	-	1.278
Mezarlıklar	16	42	34	18	11	32	28	4	4.518
Şehitlik ve Abideler	1	1	-	2	-	4	-	-	644
Kaplıcalar	2	5	3		2	3	2		17
TOPLAM	530	1.305	81	1.286	372	679	241	67	99.692

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html>Sivil, Erişim Tarihi: 04.11.2017

Sivas ilinin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesini, turizm sektöründeki göstergeler açısından da görmek mümkündür. Pek çok turizm sektörü yapısal göstergeler açısından ortalama bir gelişmişlik yakalamıştır. Turizm sektörünün bölgesel gelişmeye katkısını yansıtmaya açısından, bölgelerdeki konaklama tesisleri ve yatak sayısı ve bu bölgelere gelen turistlerin sayısını incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda Tablo 9’da Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistiklerinden alınan turizm yatırım belgeli ve turizm işletme belgeli tesis, oda ve yatak sayıları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde, turizm yatırım belgeli ve işletme belgeli tesisi, oda ve yatak sayılarının ülke ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Sivas’ta toplam

16 tesis bulunmakta ve bu sayı TR7 Bölgesi'ndeki tesis sayısının %8'ine, ülkedeki tesis sayısının ise %0.03'ne denk gelmektedir. Fakat vurgulanması gereken önemli bir husus, Sivas'ta bulunan tesis sayısı bölge ve ülke ortalamasının altında olmasına rağmen, şu anki turizm talebini karşılamak için yeterli miktarda olduğudur.

Tablo -9: Türkiye ve TR7 Bölgesi İlleri Turizm Yatırım ve İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinin Sayı- Oda- Yatak Analizi (2015)

	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Aksaray	4	250	502	15	714	1.416
Kayseri	7	678	1.426	22	1.654	3.390
Kırşehir	-	-	-	5	446	925
Nevşehir	17	1.934	3.923	89	4.012	8.607
Niğde	4	502	1.193	3	187	387
Sivas	7	740	1.467	9	402	807
Yozgat	1	413	856	10	622	1.332
Kırıkkale	-	-	-	1	32	64
TR 7 Toplam	40	4.517	9.367	154	8.055	16.828
TÜRKİYE	1.135	144.616	312.912	3.641	426.981	899.881

Kaynak: TÜROFED 2017. file:///C:/Users/user/Desktop/turizm%201/turofed-turizm-raporu-2017.pdf. Erişim Tarihi:04.01.2018

TÜRSAB 2017 www.tursab.org.tr/tr/turizm-veriler/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/turkiyenin-yatak-kapasitesi-1966_77.html. Erişim Tarihi 03.01.2018

Tablo 10'da Sivas ili Turizm Göstergeleri, Tesislere Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı açısından analiz edilmektedir. Buna göre, Sivas iline 2016 yılında bakanlık belgeli tesislerde tesise geliş sayıları incelendiğinde, gelen yabancı ziyaretçi sayısı 1.135 olup ülkeye aynı yıl gelen yabancı ziyaretçi sayısının %0.04 gibi çok düşük bir orana denk gelmektedir. Diğer taraftan, TÜİK verilerine göre 2016 yılında ülkeye gelen yabancı ziyaretçilerin ortalama 705 dolar harcama yaptıkları kabul edilmekte ve buna bağlı olarak Sivas ilinin turizm gelirleri, yabancı ziyaretçi sayısına bağlı olarak oldukça düşük bir rakama karşılık gelmektedir. Tablo 10'da yer alan diğer göstergeler incelendiğinde yurt dışında ikamet eden vatandaşlarda doluluk oranı hariç tüm göstergelerin ülke ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere Sivas'ın ekonomik anlamda az gelişmişliği turizm göstergeleri açısından da kendini göstermektedir.

Tablo -10: Sivas İli Turizm Göstergeleri, Tesislere Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı (2016)

GÖSTERGELER	SIVAS		TÜRKİYE	
	2015	2016	2015	2016
Tesislere Geliş Sayısı				
Yabancı	1.030	1.135	23.138.428	14.269.381
Vatandaş	96.539	119.957	20.221.542	22.676.261
Tesislerde Ortalama Kalış Süresi Gün Sayısı				
Yabancı	1.6	2.1	4.2	4.6
Vatandaş	1.3	1.2	1.9	2.0
Tesislerde Doluluk Oranı (%)				
Yabancı	0.62	0.84	36.85	24.2
Vatandaş	47.14	54.1	14.33	17.2
Tesislerde Geceleme				
Yabancı	1.648	2.327	96.400.316	65.793.316
Vatandaş	125.756	150.867	37.480.990	46.752.171

Kaynak: Sivas Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2017. <http://www.sivaskulturturizm.gov.tr/TR,76127/turizm-istatistik.html> Erişim Tarihi:6.11.2017
TÜİK 2017. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do> Erişim Tarihi: 18.11.2017
TÜRSAB 2017. <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/doluluk-ve-ortalama-kalis-suresi-1990-912.html> Erişim Tarihi: 10.11.2017

SONUÇ VE ÖNERİLER

27.202 km² 'lik yüzölçümüyle bu anlamda Türkiye'nin üçüncü en büyük ili konumunda olan ve Doğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgeleriyle komşu durumda bulunan Sivas; tarihinin çeşitli dönemlerinde birçok medeniyete ev sahipliği, muhtelif devletlere başkentlik yapması ve en önemli ticari ve kültürel hüviyete sahipliği ile her dönemde yapılan sayısız kültürel eserlerle doludur. Bölge kültürel mirasının yanında, turizm potansiyeli, yeraltı ve yer üstü kaynakları ile bölge ve ülke ekonomisi açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Ancak bu potansiyele rağmen Sivas ili, ülke genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 12. sırada yer almakta ve mevcut turizm potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir. Turizme yönelik yeni projelerin eksikliği ve yetersiz alt yapı gibi sorunların aşılması mevcut potansiyel en verimli şekilde değerlendirilmelidir.

Türkiye’de en fazla göç veren iller sıralamasında 12. sırada olan Sivas’ta göçün durdurulabilmesi, şehrin yeniden yapılandırılması ve orta ve uzun dönemde kalkınmasının sağlanması için öncelikle termal turizmi ile ilgili alanlarda konaklama imkânlarının iyileştirilmesi ve tedavi ve rehabilitasyon ünitelerinin kurulması gerekmektedir. İyi bir pazarlamayla da bölgenin sahip olduğu turizm değerlerinin tanıtımının yapılması gerekmektedir.

Özellikle dünyaca tanınmış Kangal Balıklı Kaplıcaları’nın Sedef Hastalığı tedavisi özelliğinin tıp merkezlerince onaylanması ve uluslararası kür merkezi kotasyonuna alınması sağlanmalıdır. Ayrıca bölgenin sahip olduğu kültürel, tarihi ve doğal varlıkların istenilen seviyede değerlendirilememesi ve bu bölgenin turizm sektöründen elde ettiği gelirin çok düşük düzeylerde kalması bu tür çalışmaları değerli kılmaktadır.

Ekonomik anlamda kalkınmayı gerçekleştirememiş bölgelerde turizm sektörünün geliştirilmesi ilin kalkınmasını sağlayacak ve aynı zaman da ilin göç vermesini de ortadan kaldıracaktır. Aynı zamanda turizm talebinin yüksek olduğu gelişmiş illere yönelik göçlerin neden olduğu aşırı yığılma ve düzensiz yapılaşma da ortadan kalkabilecektir.

Belirlenen bu bilgiler doğrultusunda Sivas ilinde turizm sektörünün geliştirilebilmesi ve ilin kalkınma düzeyinin artırılabilmesi aşağıda belirtilen hususlara bağlıdır.

- Şehir ile ilgili olumsuz imajların kaldırılması ve tanıtımıyla ilgili kampanyalar yapılmalı. Bu tanıtım daha çok uluslararası turizm talebini oluşturan ülkelere yönelik olmalı,
- Turizm sektöründeki modernizasyon ve yenileme faaliyetleri desteklenmeli,
- Şehrin sahip olduğu alternatif turizm seçenekleri ortaya konmalı,
- Çeşitli eğitimlerle turizm bilinci geliştirilmeli ve sektörde çalışanların mesleki eğitim seviyeleri iyileştirilmeli,
- Turizm sosyo-ekonomik bir olay olduğu için ekonomik boyutu kadar sosyal boyutuna da dikkat edilmeli,
- Turizm sektörüne yönelik yabancı sermaye yatırımlarını arttırmak için gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmeli,
- Bölgede kültürel değerlerin korunması ve turizm bilincinin geliştirilmesi için yetkili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanmalı.

KAYNAKÇA

- AKIN. A., ŞİMŞEK, M.Y (2012). Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Yıl 4, S. 7, 63-81
- BAİDAL J. A. I. (2004), “Tourism Planning in Spain Evolution and Perspectives”, Annals of Tourism Research, 31 (2): 313–333.
- DOĞAN. A, (2007). Sivas İli Ekonomisinin Makro-Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye ve İç Anadolu Bölgesindeki Yeri. Selçuk Üniversitesi Karama İ.İ.B.F Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 40-57.
- KIZILGÖL. Ö, ERBAYKAL,E (2008). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.13,S.2, 351-360.
- ORAN (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı) Sivas Yatırım Rehberi, 2017.
- ÖZCAN., S. E., AÇIKALIN,S (2015). Relationship Between Misery Index and Lottery Games: The Case of Turkey. International Journal of Humanities and Social Science, Vol.5, No, (7)1, July,159-164
- Sivas Kültür ve Turizm Müdürlüğü
<http://www.sivaskulturturizm.gov.tr/TR,76127/turizm-istatistik.html> Erişim Tarihi:6.11.2017
- ŞİT, M.(2016). Türkiye Ekonomisinde Net Turizm Gelirlerinin Cari İşlemler Açığını Azaltmadaki Etkisinin Analizi: 1980-2015 Dönemi, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(4),58-65.
- TAŞCI. K, ÖZSAN. M E.(2011). Bölgesel Hoşnutsuzluk Endeksi 12.Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu. Pamukkale Üniversitesi. Mayıs 2011.s 1-17.
- T.C Kalkınma Bakanlığı (2017).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/IsgucuPiyasasindakiGelismelerinMakroAnalizi.aspx> Erişim Tarihi: 25.12.2017
- T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri
<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9853/istatistikler.html> Erişim Tarihi: 11.10.2017.
- TOSUN C., TİMOTHY D. J. (2001) “Shortcomings in Planning Approaches to Tourism Development in Developing Countries: the Case of Turkey, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 13 (7): 352-359.
- TUTAR, E., TUTAR, F (2004), Turizm Ekonomi, Türkiye ve OECD, Ankara: Seçkin Yayınları
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Seçilmiş Göstergelerle Sivas 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/SIVAS.pdf>) Erişim Tarihi: 11.11.2017
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu),2017. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/> Erişim Tarihi: 18.11.2017
- TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği) www.tursab.org.tr/tr/turizm-veriler/istatistikler/turistik-tesis-ve-isletmeler/turkiyenin-1966_77.html. Erişim Tarihi 03.01.2018
- TÜROFED (Türkiye Otelciler Federasyonu) Turizm Raporu 2017. file:///C:/Users/user/Desktop/turizm%201/turofed-turizm-raporu-2017.pdf. Erişim Tarihi:04.01.2018

UNWTO (Dünya Turizm Organizasyonu) <http://www2.unwto.org/> Erişim Tarihi:04.12.2017

World Travel & Tourism Council, Travel & Tourism Economic Impact 2017 Turkey. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/turkey2017.pdf> Erişim Tarihi:15.12.2017

WWTC (Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi) 2017. http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom18_01 Erişim Tarihi:29.12.2017

WTTC (Travel and Tourism Economic Impact 2017 Turkey (2017) (<https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/turkey2017.pdf>).Erişim Tarihi: 11.01.2018.